

Obiekty zabytkowe i godne obejrzenia na terenie gminy Krzywiń

1. BIELEWO

Miejscowość znana już od 1302 r. i należąca wtedy do rodu Wyskotów. Znajduje się tu dwór Bojanowskich z 1786 r. We wrześniu 1831 r. gościł na polowaniu u Kaliksta Bojanowskiego - Adam Mickiewicz. Niestety w latach 50-tych XX w. dwór został przebudowany i stracił swój pierwotny urok. Wart obejrzenia jest również znajdujący się przy drodze do Gostynia budynek "dróżnika" z poł. XIX w. Pobierano w nim opłaty drogowe.

We wsi znajduje się szpaler lip drobnolistnych o obw. 320-330 cm i wys. Około 18 m. Na początku XX w. zapoczątkowano tu wydobywanie węgla brunatnego. W przysiółku Karwiniec pozostały zabudowania z tego okresu.

2. BIEŻYŃ

Miejscowość znana od 1371 r., kiedy to lubiński opat Wojciech lokował ją na niemieckim prawie wiejskim. W pobliżu odkryto cmentarzysko z czasów rzymskich (I w.n.e.) Przy drodze w kierunku Lubinia stoi wiatrak-koźlak z 1844 r. (stan zachowania zły). Dalej przy tej drodze znajduje się kapliczka przydrożna z 1912 r. z kamienną figurą Matki Boskiej Bolesnej - ufundowana przez J. Miecznikiewicza. W północnej części wsi rośnie topola czarna o obw. 375 cm i wysokości około 22 m.

3. CICHOWO

Miejscowość znana od 1237 r., kiedy to komes Józef - syn Dobie-sława z rodu Awdańców nadał ją klasztorowi w Lubiniu. Po konfiskacie majątków klasztornych w 1797 r. wieś od 1839 roku należała do skarbu państwa pruskiego. W 1844 r. kupił ją Stanisław Zakrzewski uczestnik Powstania Listopadowego i Wiosny Ludów. W 1898 wieś przeszła na własność Mieczysława Bukowieckiego - uczestnika Powstania Wielkopolskiego i wojny polsko-radzieckiej, od 1926 roku generała Wojska Polskiego. W 1908 r. zbudował dwór wg. projektu architekta Rogera Sławskiego. Dwór neobarokowy, murowany, na rzucie czworoboku z niewielkim dziedzińcem wewnętrznym - częściowo wykorzystano mury dworu z XVIII w. Kryty dachami mansardowymi z piętrowymi wystawkami od wschodu i południa. Elewacje ozdobione pilastrami, częściowo zachowana ozdobna stolarka.

Bukowieckich wysiedlono w grudniu 1939 r. Obecnie w dworze mieści się ośrodek oazowy ruchu "Domowy kościół".

Obok oficyna z przełomu XIX i XX w. parterowa, na rzucie prostokąta z mieszkalnym poddaszem i budynkiem gospodarczym z początku XX w. z ciosów kamiennych i cegły, dach płaski, kryty papą.

Dwór otoczony jest parkiem krajobrazowym o pow. 6,3 ha z drzewostanem ok. 200 letnim - kilkanaście drzew o wymiarach pomnikowych, m.in. 350-letnia lipa drobnolistna zwana "benedyktyńską" o obwodzie 590 cm.

4. CZERWONA WIEŚ

Wzmiankowana już w 1237 r. jako Czerwony Kościół. Właścicielami byli Awdańcy, Krakwicze, Kąkolewscy, Zakrzewscy, a od XVIII w. Chłapowscy. Kościół z I poł. XIII w. pw. św. Idziego fundowany prawdopodobnie przez Awdańców albo księcia Wł. Hermana. W 1778 roku ówczesny właściciel wsi Ludwik Chłapowski dobudował od zachodu obecną nawę a dawną zamieniono na prezbiterium. Późnoromański, rozbudowany i ujednolicony w stylu późnobarokowym. Dach pokryty blachą, nad częścią romańską dwu i trzyspadowy.

Wewnątrz: ołtarz główny barokowo-klasycystyczny z ok. 1778 r. z rzeźbą św. Idziego. Dwa ołtarze boczne neobarokowe. Tablice epitafijne Chłapowskich: Macieja i jego żony Doroty z Rogalińskich, oraz Stanisława i jego żony Henryki z Morawskich.

Obok kościoła dzwonnica z 1777 r. drewniana, konstrukcji słupowej, oszalowana, kryta gontem. Przy kościele sześć nagrobków rodziny Chłapowskich i pomnik Powstańców Wielkopolskich (wzniesiony w 1970 r.)

W parku pałac z 1845 r. zbudowany dla Stanisława Chłapowskiego wg. projektu architekta Karola Wurtemberga, w stylu włoskiej willi neorenesansowej. Piętrowy z mieszkalnym poddaszem, fasada siedmioosiowa, przy wschodnim narożniku czterokondygnacyjna wieża.

Park krajobrazowy o pow. 2,5 ha, rosną w nim dęby, lipy, klony, kasztanowce, topole, graby, robinie akacjowe - wiele drzew o wymiarach pomnikowych.

Godne obejrzenia są również: dom mieszkalny nr 13, oraz na terenie folwarku - spichlerz z 1870 r., budynek gospodarczy z 1890 r. oraz stodoła z 1900 roku.

5. JERKA

Należała do klasztoru benedyktynów. Wymieniona jest w dokumencie po raz pierwszy w 1258 r. W 1282 r. zakon zamienił ją z kasztelanem krzywińskim Szczepanem na wieś Marzyszewo (obecnie nie istnieje). Odkupiono Jerkę w 1410 roku za 1500 grzywien srebra. Po kasacji klasztoru, wieś dzierżawił od rządu pruskiego m.in. Ludwik Żychliński. W 1905 r. odkryto w Jerce złoża węgla brunatnego, który do 1912 roku wydobywano metodą górniczą z głębokości 90 m.

W centrum wsi przy Placu Powstańców Wlkp. dawne czworaki z 1773 roku (przebudowane). Przy placu dwór z II poł. XIX w., odremontowany w 1993 r. W okresie międzywojennym mieszkał tu dzierżawca domeny państwowej Witold Wańkowicz. Przebywał tu znany pisarz Melchior Wańkowicz - brat Witolda. Fakt ten upamiętnia tablica odsłonięta w 1993 roku. Przy ul. Leszczyńskiej stoi wiatrak-koźlak z poł. XVII w.

Na cokole z figurą św. Jana Nepomucena umieszczona jest tablica z nazwi-skami 43 ofiar I wojny światowej i Powstańców Wlkp. Kościół parafialny pw. Św. Kazimierza z 1977 r. Przy drodze do Śremu rośnie lipa drobnolistna o obwodzie 415 cm i wys. około 20 m.

6. JURKOWO

Wieś znana od 1395 roku. Urodził się tutaj Józef Rogaliński, jezuita i rektor kolegium jezuickiego w Poznaniu, Kazimierz Morawski - filolog i rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego, a także Kajetan Morawski ambasador II Rzeczypospolitej we Francji.

W parku dwór z końca XIX w., częściowo przebudowany, obecnie stanowi budynek mieszkalny. Park o powierzchni 4,5 ha (zaniedbany), ponad stu letni drzewostan tworzą lipy, jesiony, dęby, topole, wierzby, kasztanowce, akacje - wiele drzew o wymiarach pomnikowych.

W centrum wsi kościół p.w. Narodzenia N.M.P. Pierwotnie w innym miejscu, zbudowany w konstrukcji szkieletowej w 1729 r. z fundacji Antoniego Rogalińskiego - sędziego ziemskiego wschowskiego - właściciela wsi. W 1781 r. gruntowanie przebudowany przez Stanisława Rogalińskiego - kasztelana międzyrzeckiego. Obecny kościół jest murowany wzniesiony w 1904 roku w stylu neoromańskim. Wewnątrz: ołtarz główny drewniany z poł. XVIII w. z obrazem Matki Boskiej Częstochowskiej.

Trzy tablice epitafijne Morawskich z końca XIX w. Przed kościołem krzyż z rzeźbą Chrystusa z I poł. XIX w. We wsi drugi krzyż z II poł. XIX wieku. Magazyn zbożowy z 1880 r. trzykondygnacyjny.

7. KOPASZEWO

Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1398 roku, była wtedy własnością Górków, którzy w XV w. zaczęli używać nazwiska Kopaszewski. W XVII w. własność Zakrzewskich, a w 1714 r. nabyli ją Skórzewscy. W 1844 r. wieś zakupił gen. Dezydery Chłapowski i w rękach tej rodziny pozostała do 1939 roku.

Pałac zbudowany w latach 1800-1801 dla Ludwika Skórzewskiego, spalony w 1886 roku, odbudowany w 1892 i odnowiony w latach 1921-23 - zmiana elewacji.

W obecnym kształcie w stylu klasycystycznym, na rzucie prostokąta, jedenastoosiowy, podpiwniczony, piętrowy. W salonie dwa piece z 1801 r., znajduje się tu Izba Pamięci Adama Mickiewicza.

W pałacu obecnie mieści się dyrekcja Zakładu Nasiennie - Rolnego spółki "Danko". Położony jest w rozległym parku (11,75 ha) założonym na początku XIX w. i przekształconym w krajobrazowy w 1894 r. przez architekta ogrodów Augustyna Denizota. Rośnie tu dużo okazów drzew - niektóre o charakterze pomnikowym. Pod jednym z dębów często odpoczywał, prze-bywający tu w 1831 roku Adam Mickiewicz.

Obok późnobarokowa kaplica pałacowa z 1794 r. p.w. M.B. Śnieżnej, wcześniej stała tu kaplica p.w. Narodzenia N. P. Marii wzmiankowana w 1685 roku. Obecna wzniesiona z fundacji Ludwika i Teodory

z Niegolewskich -Skórzewskich. Orientowana, na rzucie wydłużonego ośmioboku, z niewielką niższą, półkolistą zakrystią od wschodu i kwadratową wieżą od zachodu.

Wewnątrz: rzeźby czterech ewangelistów z XVIII w.

Ołtarz główny późnobarokowy z 1794 r. stiukowy z obrazem M.B. z Dzieciątkiem z II poł. XVII w. W zewnętrzne ściany wieży wmurowano dwie stacje Drogi Krzyżowej (I i XIV) - późnoklasycystyczne, odlane po śmierci w 1853 r. Zofii z Chłapowskich żony Koźmiana. Obecnie na ścianach wieży znajdują się wierne kopie stacji. Natomiast wszystkie oryginały stacji od I do XIV wmurowano wewnątrz kaplicy.

Droga Krzyżowa (około 16 km) prowadzi do kościoła w Rąbiniu, gdzie jest pochowana Zofia. Naprzeciw pałacu aleja ponad 100 letnich platanów. Warto obejrzeć budynek przedszkola - jest to dom ufundowany w I poł. XIX w. przez Chłapowskich z przeznaczeniem na ochronkę dla dzieci. W elewacji frontowej portyk wsparty na dwóch kolumnach w nim figura św. Anny z Maryją. Nieco dalej przy tej samej drodze kapliczka z 1854 r. wewnątrz rzeźby św. Tomasza i św. Dezyderego. Druga kapliczka z figurą M.B. Różańcowej z pocz. XX w. przy skrzyżowaniu. W zachodniej części wsi na murowanym słupie rzeźba ludowa św. Benona. Do obiektów zabytkowych należy także czworak nr 27 z 1926 r. i ośmiorak nr 28.

8. KRZYWIŃ

W XI wieku gród leżący na wyniosłej wyspie w rozlewiskach Obry zwany Góra albo Kriwin, opodal rozwinęło się podgrodzie. Z czasem przyjęła się nazwa Krzywiń. Był to ośrodek opola. Należał do komesa Michała z rodu Awdańców. Majętność z wyjątkiem grodu przeszła prawdopodobnie już w XI wieku na własność klasztoru w Lubiniu. Pierwsza wzmianka w dokumencie z 1237 r. - nazwany: civitas" Staraniem benedyktynów lubińskich otrzymuje Krzywiń w 1257 roku z rąk księcia Przemysława I magdeburskie prawo miejskie. Właściwe miasto lokowano na miejscu osady targowej w latach 1262-73. Pierwszy kościół z przełomu XI/XII wieku był prawdopodobnie pod wezwaniem św. Katarzyny. Nowy kościół miejski powstały przed 1270 r. otrzymał im. św. Mikołaja.

10 marca 1296 roku książę Władysław Łokietek zawarł w Krzywiniu ugodę z księciem Henrykiem Głogowskim, pretendentem do tronu polskiego.

W 1382 r. miasto spłonęło. Zostało rozplanowane na nowo, a w 1447 roku odnowiono przywilej lokacyjny. W 1468 roku istnieje szkoła parafialna. Benedyktyni w 1541 r. wybudowali w mieście łaźnię. W poł. XVI w. istniał tu szpital i kościół p.w. Św. Ducha, oraz rurociąg miejski pobierający wodę ze źródła.

Ostatnim kasztelanem krzywińskim był Antoni Sieroszewski, swój urząd sprawował do 1795 r., kiedy to ziemie te dostały się pod zabór pruski. Po konfiskacie majątków klasztoru w 1797 roku przez Prusy znaczenie Krzywina zaczęło maleć.

Całe założenie urbanistyczne i zespół budowlany mają charakter zabytkowy. Szczególnie interesujący jest kościół parafialny p.w. św. Mikołaja, powstały z fundacji benedyktynów - w poł. XV w. wzniesiono prezbiterium, a nawę dobudowano po 1515 r. W 1824 r. w miejscu zawalonych stropów założono nowe (kościół odnawiany w 1854, 1910 i 1971 roku). Kościół w stylu gotyckim, orientowany, z cegły w układzie polskim, jedno-nawowy. Nawą główną trzyprzęsłowa, prezbiterium dwuprzęsłowe zamknięte trójboczne. Na fasadzie ośmioboczna wieżyczka. Ołtarz późnorenesansowy fundacji mieszczanina krzywińskiego Zygmunta Gierlachowskiego pochodzi sprzed 1628 r., trzykondygnacyjny z sześcioma rzeźbami świętych i Chrystusa Zmartwychwstałego, zwieńczony płaskorzeźbami ze scenami Wniebowzięcia i Koronacji N.P. Marii. W dolnej kondygnacji pięć rzeźb późnogotyckich - Matka Boska z Dzieciątkiem w otoczeniu śś. Mikołaja i Eustachego, śś. Heleny i Zachariasza.

Cztery boczne ołtarze późnorenesansowe. Ambona rokokowa z II poł. XVIII w. W prezbiterium renesansowy nagrobek ze stojącą postacią rycerza Andrzeja Miaskowskiego - podkomorzego poznańskiego (zm. w 1571 r.).

Na cmentarzu przykościelnym murowana dzwonnica i wystawiony pomnik nagrobny rodziny Skórzewskich z 1813 r. Przy kościele plebania z pocz. XX w., parterowa z mieszkalnym poddaszem. Przy ul. Chłapowskiego wznosi się eklektyczny kościół poewangelicki z XIX/XX w. o cechach neoromańskich i neogotyckich. Po remoncie w latach 90-tych przeznaczony na kaplicę pogrzebową.

W obrębie miasta zachowały się dwa wiatraki - koźlaki z 1698 r. przy ul. Bojanowskiego i z 1803 r. przy ul. Mostowej. Do obiektów zabytkowych należy także dom przy ul. Kościelnej nr 4, oraz dom w Rynku 11. W pierzei Rynku znajduje się także godny uwagi budynek ratusza z 1905 r. z zegarem w fasadzie.

Przy szkole na ul. Strzeleckiej pomnik Powstańców Wielkopolskich odsłonięty w 1978 roku.

9. LUBIŃ

Wchodził w skład dóbr nadanych benedyktynom sprowadzonym w 1070 roku przez komesa Michała z rodu Awdańców. Zakonnicy przybyli z Leodium w Belgii i utworzyli tu opactwo. Wokół niego rozwinęła się wieś, która była własnością klasztoru aż do konfiskaty majątku przez rząd pruski w 1797 roku.

W XII w. powstało przy klasztorze skrytorium znane z pięknych rękopisów - wielce prawdopodobne jest, że przez pewien czas przebywał tu Gall Anonim - pierwszy polski kronikarz - który też był zakonikiem. Zespół klasztorny, pierwotnie romański powstał na przełomie XI/XII wieku. Za faktycznego fundatora opactwa uznaje się króla Bolesława Śmiałego. W XI wieku miejsce to otoczone rozlewiskami Obry i bagniskami miało charakter obronny - wzmocnione było dodatkowo fosą i dwiema basztami. Klasztor niestety spłonął pod koniec XI w. Powtórna fundację zaczęto za czasów Bolesława Krzywoustego, ale już w skromniejszych rozmiarach. W 1145 następuje poświęcenie ołtarza w nowej świątyni p.w. Najświętszej Marii Panny.

Położony przy głównym szlaku średniowiecznym prowadzącym do Poznania w kierunku Głogowa i Wrocławia, był ośrodkiem bardzo ważnym i mocno powiązanim z dworem książąt wielkopolskich. Bliskie sąsiedztwo ze Śląskiem ułatwiało ożywiony kontakt z tą dzielnicą. W 1241 - według przekazów - zagon tatarski napadł na klasztor mordując ponad 30 zakonników.

Z zachowanego historycznego układu architektoniczno-przestrzennego do najcenniejszych należą: kościół p.w. Narodzenia N. M. Panny, pierwotnie romański murowany z ciosów granitowych, trójabsydialny.. Przebudowany najpierw na gotycki w (XV i XVI w.) - nadbudowane partie nawy, prezbiterium, zakrystia i większa część wieży. Szczególnie piękny jest wschodni szczyt, pochodzący z 1444 roku.

Obecny kształt kościoła pochodzi z epoki baroku, gdy powstał transept w formie 2 kaplic, nadający budowlę plan łacińskiego krzyża.

Wejście do kościoła prowadzi obecnie od strony zachodniej - przez kruchtę pod wieżą, urządzoną w 1730 roku w czasie barokowej przebudowy.

Wewnątrz: sklepienia z bogatą polichromią barokową z I poł. XVIII w. Ołtarz główny późnobarokowy z 1730-38 roku wykonany w warsztacie Jana Jerzego Urbańskiego we Wrocławiu z obrazem Narodzenia N.M.P. i rokokowym tabernakulum. Po bokach prezbiterium bogato rzeźbione stalle późnobarokowe. Dwie barokowe kaplice boczne - św. Benedykta i M.B. Różańcowej. Ambona rokokowa z II poł. XVIII w. w kształcie jaskółczego gniazda. W kościele nagrobki renesansowe i klasycystyczne. Po prawej stronie nawy niewielka barokowa kaplica Pana Jezusa - przez zachowany tutaj portal romański z piaskowca prowadziło jedyne wejście do kościoła do 1730 roku. Jest tu także drewniany rzeźbiony sarkofag o. Bernarda z Wąbrzeźna (1575-1603) - zmarłego w wieku 28 lat w opinii świętości - trwają starania o jego beatyfikację.

Chór muzyczny barokowy, organy z lat 1670-90. W podziemiach kościoła dokonywano licznych pochówków: opatów, przeorów, zakonników, funda-torów i dobroczyńców, najprawdopodobniej jest tu także pochowany książę Władysław Laskonogi. Na placu przed kościołem kasztanowiec o obwodzie 520 cm i wys. 25 m. - pomnik przyrody. Przylegający do kościoła budynek klasztoru jest barokowy po przebudowie w latach 1730-46, kryje jednak w sobie pozostałości romańskie i gotyckie.

Władze pruskie w 1836 roku dokonały kasacji klasztoru a zakonników wypędzono. W 1847 r. Prusacy wysadzili w powietrze dużą część zabudowań klasztornych, pozostawiając tylko fragment zachodniego skrzydła dla potrzeb parafii, sąsiedni kościół św. Leonarda zajęli ewangelicy. Klasztor benedyktynów ponownie erygowano 25 lutego 1924 roku przez opata Ernesta Vykoukolu z Pragi czeskiej. Zbudowano nowy dwupiętrowy gmach z licznymi pomieszczeniami. Przystąpiono do organizowania muzeum, urządzono "pokój Mickiewicza" i umieszczono tablicę pamiątkową w 100-lecie pobytu Adama Mickiewicza w Lubiniu. W 1925 roku był tu prezydent Stanisław Wojciechowski, a w 1927 prezydent Ignacy Mościcki. W 1938 roku przystąpiono do utworzenia w Lubiniu gimnazjum męskiego. Działania te przerwała wojna. Hitlerowcy internowali w klasztorze kilku-dziesięciu zakonników i księży z całej Wielkopolski. Wielu wywieziono do obozu koncentracyjnego w Dachau. Od 1941 roku był tu dom starców dla Polaków, a od jesieni 1944 r. urządzono ośrodek szkoleniowy dla młodzieży hitlerowskiej. W lutym 1945 roku ponownie wrócili tu benedyktyni.

W sierpniu 1975 roku klasztor odwiedził prymas Polski kardynał Stefan Wyszyński, a w czerwcu 1995 roku prymas kardynał Józef Glemp.

Zabudowania klasztorne otoczone murami XVI-XVIII w. Brama trójdzielna z przejazdem i dwoma przejściami, krata rokokowa kuta. Na dziedzińcu neogotycka dzwonnica z pocz. XX w.

Za murami park ok. 2 ha pow. Założony około 1715 roku. Obok ogród warzywny z aleją grusz ukształtowanych w formie płaskich kandelabrow.

Naprzeciw klasztoru na sąsiednim wzgórzu kościół parafialny p.w. św. Leonarda ufundowany przez benedyktynów w XII wieku. Obecny pochodzi z początku XIII w., rozbudowany w latach 1549-1556 oraz na przełomie XVI/XVII w., remontowany po roku 1945. Jeden z cenniejszych zabytków romańskich w Wielkopolsce. W latach 1853-1945 kościół należał do miejscowej gminy ewangelickiej. W bryle kościoła widoczne fazy budowy. Pierwotne romańskie mury z ciosów zachowały się w części nawy i kwadratowego prezbiterium z półkolistą absydą. W poł. XVI w. dokonano nadbudowy z cegieł i znacznie przedłużono nawę, a nad prezbiterium nadbudowano dzwonnice. Nad dzwonnice znajduje się tynkowany gotycko-renesansowy szczyt schodkowy z umieszczonym pośrodku ozdobnym kaflem i herbem Trzaska, datą 1549 i inicjałami opata Pawła Chojnackiego.

W fasadzie zachodniej portal późnogotycki z poł. XVI w. i szczyt maniery-styczny (XVI/XVII w.).

W 2 poł. XVIII w. kościół powiększono o kruchtę i zakrystię. Wnętrze ma dość surowy wygląd. Obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem z 1 poł. XVII w. Mur okalający kościół pochodzi z końca XVIII w. Przy kościele obszerny budynek dawnej pastorówki z poł. XIX w., stojący na miejscu dawnego benedyktyńskiego szpitala. Budynek parterowy, siedmioosiowy na podmurówce z kamieni polnych. Niedaleko przy ul. Mickiewicza stoi dworek z 1 poł. XVIII w., mieszkał tu właściciel dóbr lubińskich z okresu po kasacji klasztoru. Częściowo przebudowany po 1945 roku.

Na pobliskim cmentarzu pomnik ku czci poległych żołnierzy i ofiar z lat 1914-21 i 1939-45; Kwatera benedyktynów, obok m.in. mogiła zmarłej w Lubiniu ksieni benedyktynek obrządku ormiańskiego ze Lwowa, s. Elektry Orłowskiej. Niedaleko grób gen. Mieczysława Bukowieckiego - właściciela Cichowa. Znajduje się tu również zbiorowa mogiła 27 żołnierzy niemieckich z 1 lutego 1945 roku.

W centrum wsi obelisk z 1945 roku upamiętniający żołnierzy radzieckich poległych w okolicy w styczniu 1945 roku.

Około 2,5 km za wsią w okolicach leśniczówki przy dawnym folwarku Wyganowo kilka pomnikowych dębów - najgrubszy o obw. 500 cm zwany "dębem św. Bernarda", spod niego wypływa źródło, którego woda ma podobno właściwości lecznicze.

10. ŁAGOWO

Od XIII w. wieś należy do benedyktynów lubińskich: w 1303 r. część wsi klasztor otrzymał w darze, część kupił, a resztę w 1362 r. wymieniono za wieś Wławie. W 1363 r. lokowano Łagowo na niemieckim prawie wiejskim. W posiadaniu klasztoru pozostało do 1797 r. W wyniku badań archeologicznych odkryto tutaj m.in. osadnictwo z okresu kultury łużyckiej (1400-400 lat p. Ch.). Grodzisko o średnicy ok. 120 m. i wysokości 2 m. znajduje się na półwyspie pobliskiego jeziora. Trafiono tu na cmentarzysko z I w.p. Ch. oraz na osadnictwo wczesnośredniowieczne. Pośrodku wsi stoi kapliczka z 1 poł. XIX w. z drewnianą rzeźbą ludową św. Rodziny.

Na południe od zabudowań stoi wiatrak - koźlak z 1819 roku. Na południowy zachód od wsi (ok. 1,2 km) znajduje się oczko polodowcowe zwane "Karwiniec" o średnicy około 40 m. - wiąże się z nim wiele legend między innymi, że ma 300 m głębokości i łączy się pod ziemią z jeziorem koto Osiecznej.

11. ŁUSZKOWO

Stanowiło własność rodową Awdańców. Część kupili przed 1230 r. benedyktyni, a w 1316 r. właściciele pozostałej części - rycerze Jan i Dobrogost - podarowali ją klasztorowi. Na terenie wsi znaleziono skarb 32 ozdób z brązu sprzed ok. 500-400 lat p. Ch.

Kościół filialny p.w. Chrystusa Króla z 1926-27 r., powiększony w 1936 r. Wewnątrz ołtarz neobarokowy. Na zewnątrz zachodniej ściany epitafia poświęcone miejscowemu proboszczowi o. Lorkiewiczowi i ks. Pawłowskiemu - zamordowanym w 1942 roku w obozie koncentracyjnym w Dachau. W murze otaczającym kościół neogotycka brama - dzwonnica. We wschodniej części wsi krzyż przydrożny z 1 poł. XIX w. z rzeźbą Chrystusa, zwieńczony daszkiem.

We wsi kilka drzew pomnikowych, m.in. rosnący w pobliżu kościoła wiąz szypułkowy o obw. 270 cm i wys. około 22 m.

12. MOŚCISZKI

Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1246 r. Cały czas, aż do konfiskaty majątku klasztoru w 1797 roku należała do benedyktynów. Podczas badań archeologicznych odkryto w okolicy ślady 21 osad reprezentujących wiele kultur, m.in.: łużycką, okres wpływów rzymskich, średniowieczną, oraz dwa cmentarzyska kultury łużyckiej.

Nad brzegiem jeziora wznosi się dwór z pocz. XX w. - murowany, podpiwniczony, zwrócony frontem na północ. Po obu stronach elewacji frontowej znajdują się symetryczne ryzality. Obok park o pow. 2 ha z drzewostanem, w skład którego wchodzi: lipy, klony, robinie akacjowe. W centrum wsi gład narzutowy o obw. 6,5 m. z tablicą upamiętniającą Antoniego Ratajczaka ur. 1903 r. w Mościszkach. W latach okupacji hitlerowskiej był komendantem Gwardii Ludowej w pow. Poznańskim. Zmarł w obozie w Żabikowie k. Poznania w 1944 roku.

13. RĄBIŃ

Pierwsza wzmianka pochodzi z 1316 roku wieś była wtedy własnością rodziny Jareckich herbu Awdaniec.

Kościół parafialny p.w. śś. Piotra i Pawła powstał na początku XIII w. (Długosz podaje, że już w XII w.). Parafia wzmiankowana jest w 1391 roku. Obecny kościół został zbudowany od nowa na początku XV/XVI w. z wykorzystaniem fragmentów murów romańskich. W 1648 r. dobudowano dwie kaplice boczne p.w. Matki Boskiej i św. Józefa. Jest to budowla jednonawowa z nawą czteroprzęsłową i neogotyckim prezbiterium (przebudowa w 1904-05) zamkniętym trójbocznie. W nawie i prezbiterium stropy. Kaplice boczne barokowe, na rzucie kwadratu, otwarte do nawy półkolistymi, profilowanymi arkadami, nakryte sklepieniami żaglastymi. Nawa oszkarpowana. Wysoki szczyt zachodni z poł. XVI w. gotycko-renesansowy, schodkowy, podzielony pionowo lizenami, poziomo gzymsami. Wschodni szczyt nawy podobny. Dach dwuspadowy, kryty dachówką. Kaplica pokryta dachami czteropłociowymi, wygiętymi kopolasto, pobitymi blachą i zwieńczonymi latarniami.

Wewnątrz: ołtarz główny późnobarokowy z poł. XVII w., uzupełniony około 1904 roku, architektoniczny, z późnobarokowymi rzeźbami Matki Boskiej Bolesnej, św. Jana Ewangelisty, śś. Heleny i Andrzeja.

Ołtarze boczne w kaplicach murowane, późnobarokowe z końca XVIII w. Ambona późnorenansowa z 2 ćw. XVII w. z korpusem o bogatej dekoracji ornamentami okuciovymi, w arkadowych polach postaci ewangelistów.

Chrzcielnica z pocz. XIX w. w typie barokowym. Chór muzyczny drewniany z poł. XIX w. W prezbiterium dwa nagrobki późnorenansowe Rąbińskich z 1614 r. i tablica epitafijna Stanisława Chłapowskiego (zm. 1780 r.) kasztelana międzyrzeckiego, pułkownika wojsk polskich.

W zewnętrzne mury kościoła wmurowane dwie stacje Kopaszewskiej Drogi Krzyżowej (VI i VII) późnoklasycystyczne, wykonane z okazji pogrzebu Zofii z Chłapowskich- Koźmianowej (zm. 1853 r.) (obecnie kopie).

Kościół otoczony murem - XIX w. - w nim neogotycka brama z dzwonnica. Obok plebania z 2 poł. XIX w., parterowa sześciosiowa, dach dwuspadowy z naczółkami (przebudowa w latach 70-tych na budynek piętrowy).

Na cmentarzu kościelnym płyty nagrobne rodziny Chłapowskich i ich krewnych, m.in. Dezyderego Chłapowskiego z Turwi (zm. 1879 r.), generała wojsk polskich i jego żony Antoniny z Grudzińskich (zm. 1857 r.), Joanny Grudzińskiej (zm. 1831 r.) - księżnej łowickiej, żony W. Księcia Konstantego, Zofii Koźmianowej i Wacława Gutakowskiego (zm. 1882 r.) pułkownika wojsk polskich.

W pobliżu kościoła figura późnobarokowa z 1764 r. z piaskowca, w formie trójbocznego obelisku, zwieńczona rzeźbą pelikana karmiącego pisklęta.

W centrum wsi gład narzutowy z tablicą upamiętniającą przystąpienie Wielkopolski do Powstania Kościuszkowskiego - odsłonięty w dwu-setną rocznicę (1994 r.).

We wsi wiele drzew o charakterze pomnikowym: dęby i aleja lip drobno-listnych. W kierunku wschodnim ok. 3 km za wsią, na leśnej polanie znajduje się drewniana kapliczka z 1910 r. upamiętniająca tragiczną śmierć podczas polowania.

14. ROGACZEWO MAŁE

Znane już od 1366 roku należało do Skaławskich, a później do Bułakowskich. Z badań archeologicznych wynika, że teren ten był od dawna miejscem osadnictwa. Znalaziono tu ślady obozowisk z okresu kultury pucharów lejkowatych (3600 p. Ch.- 2000 p. Ch.) oraz osady z okresu kultury łużyckiej i przeworskiej (1300 p.Ch.-500 p.Ch.; 200 p.Ch.-500 p. Ch.).

Dzisiaj we wsi obejrzeć można dwór z końca XIX w. częściowo już przebudowany, dziewięcioosiowy, podpiwniczony, parterowy z mieszkalnym poddaszem. W elewacji frontowej dwuosiowy szczyt, dach dwuspadowy kryty dachówką. Obok zabudowania gospodarcze z końca XIX w. i gorzelnia.

Park o pow. ok. 2 ha z wieloma drzewami pomnikowymi, rosną tu m.in.: dęby, topole, robinie akacjowe i platan. Tworzy się tutaj - w części współczesnego budynku - ekspozycję przyrodniczą związaną z istniejącym na tym terenie parkiem krajobrazowym im. Dezyderego Chłapowskiego. We wsi znajduje się również interesująca przydrożna figura kamienna.

15. ROGACZEWO WIELKIE

Znane już od 1366 roku. W pobliżu wsi biegnie pas wiatrochronny o szer. ok. 40 m., składający się z robinie akacjowych i dębów - kilka z nich ma wymiary pomnikowe. We wsi folwark a w nim ciekawy budynek gospodarczy z 1865 r. Naprzeciw folwarku znajduje się kapliczka "Kopaszewskiej Drogi Krzyżowej" - stacje IV i XI.

16. WIESZKOWO

Wieś powstała prawdopodobnie już w XII w., wymieniona w 1258 r. jako przynależna do klasztoru lubińskiego. Zachowały się liczne przykłady starych zabudowań wiejskich. Ciekawa figura przydrożna. Roztaczają się stąd interesujące widoki na dolinę Obry.

17. ZBĘCHY

Wieś powstała w poł. XIV w. na terenie należącym do klasztoru lubińskiego. Pierwsza wzmianka pochodzi z 1356 r. W trakcie badań archeologicznych odkryto tu osadę wielokulturową. Na półwyspie jeziora znajduje się grodzisko- obecnie zajęte pod uprawę. We wsi znajduje się dwór neogotycki z końca XIX w., murowany, nieotynkowany, podpiwniczony, piętrowy, siedmioosiowy. W obu fasadach trzyosiowe pseudoryzaloty zwieńczone szczytami. Dach dwuspadowy, kryty blachą (stan obiektu w 1997 r. zły). Przy dworze pozostałości parku - ok. 0,3 ha, w skład drzewostanu wchodzi: stuletnie lipy, klony, jesiony. Na-przeciwko dworu chałupa szachulcowa nr 36 z 1 poł. XIX w. Przy skrzyżowaniu dróg figura przydrożna M.B. Różańcowej z 1913 roku.

18. ZBĘCHY POLE

W okolicach wsi podczas badań archeologicznych odkryto siedem osad reprezentujących wiele kultur: łużycką, okres wpływów rzymskich, średniowiecza. Odkryto tu także cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich.

19. ŻELAZNO

Wieś powstała obok młyna wzmiankowanego w 1345 r. W 1392 lokowana na niemieckim prawie wiejskim przez opata Tomasza, który tutejsze sołectwo nadał braciom Rożenowi i Zbylutowi. Podczas badań archeologicznych odkryto tutaj obozowisko z młodszej epoki kamienia oraz osadę z okresu późnego średniowiecza. Na południowym krańcu wsi znajduje się dwór z ok. 1900 r. murowany, parterowy, kryty dachem mansardowym (obecnie dom modlitewny kościoła zielonoświątkowców, obok postawiono niewielki ośrodek rekreacyjny tego kościoła). Około 1 km od wsi za mostem tuż przy rzece znajduje się grodzisko pierścieniowate o wym. 160x120 m. i wałach wys. do 3 m. ze śladami fosy - grodzisko zniszczone.

Eugeniusz Śliwiński